

УДК 343.98
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2024.20>

І. М. Човган
orcid.org/0009-0006-4797-9318
аспірант кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 361-1 КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Різним аспектам кримінально-правової характеристики, кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, що передбачені статтями 361–363-1 КК України, присвячено чимало наукових праць. Актуальність дослідження цих питань обумовлена тим, що особливості формулювання кримінально-правових норм щодо даних злочинів певною мірою ускладнюють, а в деяких випадках практично унеможливають їх застосування, зумовлюють неоднозначне їх розуміння працівниками правоохоронних органів і судів, виникнення помилок під час кваліфікації злочинів тощо.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. До дослідження об'єкта кримінальних правопорушень звертаються Д.С. Азаров, П.П. Андрушко, В.І. Борисов, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, М.В. Карчевський, Н.С. Козак, С.Я. Лихова, В.О. Навроцький, М.І. Панов, Д.О. Ричка, М.І. Хавронюк та інші вітчизняні науковці. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених об'єкту кримінальних правопорушень, питання про те, що саме необхідно під ним розуміти, є одним із найбільш дискусійних у кримінально-правовій доктрині. Розроблено чимало концепцій об'єкта кримінальних правопорушень, у межах яких цей об'єкт позначається по-різному: як життєвий інтерес, охоронюваний правом; соціальна цінність; законний інтерес; правове благо; соціальна безпека; права та свободи людини і громадянина; соціальна оболонка; система цінностей, належних суб'єктам правового обороту; правовідносини; правопорядок; суспільні відносини; людина тощо [1, с. 262–267]. Різноманітні концепції об'єкта кримінальних правопорушень ґрунтовно проаналізовані у вітчизняній кримінально-правовій літературі. Складність і багатогранність розглядуваного поняття вочевидь унеможливує створення універсальної концепції, придатної для точного визначення об'єкта будь-якого кримінальних правопорушень. Тому слушною є думка, згідно з якою раціональне зерно можна відшу-

кати у кожній з існуючих концепцій, і жодну з них не варто визнавати однозначно непринятною і, тим більш, помилковою [2, с. 58–111; 3, с. 280–289; 4, с. 17–79; 5, с. 9–63; 6, с. 16–27]. У зв'язку з цим об'єкт кримінального правопорушення підлягає поглибленому дослідженню стосовно кожного складу, передбаченого нормами Особливої частини КК України.

Метою статті є розкриття об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 361-1 КК України.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом будь-якого кримінального правопорушення виступають об'єктивно існуючі в суспільстві відносини між людьми, які охороняються на законодавчому рівні, адже їх наслідки можуть завдати шкоду найбільш значущим суспільним відносинам. Встановлення кримінального правопорушення з ряду суспільних відносин здійснюється шляхом виділення тих суспільних відносин, які несуть найбільшу соціальну цінність та відіграють найважливішу роль у всій системі суспільних відносин. Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони визначається, головним чином, соціальною цінністю суспільних відносин і необхідністю забезпечити їх повну і всебічну охорону [7, с. 150; 8, с. 72]. Таким чином, об'єктом кримінального правопорушення пропонуємо визнавати ті охоронювані кримінальним законом правовідносини, на які посягають кримінально протиправні діяння та яким в результаті цього заподіюється шкода.

Відповідно до існуючого у науці кримінального права підходу, об'єкт злочину «по вертикалі» поділяють на: загальний, родовий (видовий) та безпосередній. Деякі автори зазначають про поділ об'єкта по «горизонталі» на основний, додатковий та факультативний [9, с. 44; 10, с. 41–42].

До загального об'єкта злочинів, передбачених ст. 361-1 КК України, відносять сукупність суспільних відносин як цілісну систему, що охороняється кримінальним законодавством.

Побутує думка, що глобалізаційні процеси, пов'язані з розвитком новітніх інформаційних технологій, досить суттєво вплинули на розви-

ток суспільних відносин, навіть породили їх нові форми. І це правильно. Поява комп'ютерних технологій зорієнтувала суспільство на перехід від постіндустріального розвитку до вищої фази людського буття – інформаційного. Характерною рисою переходу до нової фази стало збільшення частки «внесків» у ВВП сфери інформаційних послуг (виробництво засобів створення інформаційних продуктів, створення власно інформаційних продуктів та надання їх користувачам тощо) [11, с. 64].

Відповідно до Закону України «Про інформацію» інформаційні відносини виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства й держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації [12]. Можна погодитися із думкою О.І. Мотлях з приводу того, що інформаційне суспільство – це необхідність, продиктована часом. Таким чином, інформаційні відносини та інформаційна безпека мають досить важливе значення сукупності суспільних відносин сучасного типу держави. А тому розгляд загального об'єкта злочину закономірно визначає сукупність суспільних відносин, пов'язаних з забезпеченням інформаційної безпеки особи, суспільства та держави [13, с. 27; 14, с. 155].

Отже, загальним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 361-1 КК України за створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут виступають охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що посягають на інформаційні відносини, пов'язані із застосуванням спеціальних програмних чи технічних засобів.

Родовий об'єкт даних злочинів науковці визначають, зокрема, як врегульовані законом суспільні відносини автоматизованої обробки інформації (зокрема, забезпечення безпеки її обробки) [15, с. 21; 16, с. 579]; інформаційні відносини, засобом забезпечення яких є комп'ютери, комп'ютерні системи і мережі, мережі електрозв'язку [17, с. 28]; інформаційна безпека [18, с. 458]; відносини громадської безпеки [8, с. 73–75]; суспільні відносини у сфері комп'ютерної інформації, зміст яких полягає у здійсненні суб'єктом відносин правомірної інформаційної діяльності щодо предмета цих відносин та обов'язків інших учасників цьому не перешкоджати [9, с. 266; 10, с. 194].

У цілому можна погодитися із зазначеним, оскільки родовим об'єктом мають бути саме інформаційні відносини у сфері комп'ютерної інформації із передбаченням захисту інтересів осіб, а не будь-які інформаційні відносини.

У літературі триває активна дискусія з приводу безпосереднього об'єкта злочинів, передба-

чених статтями 361–363-1 КК України. Стверджується, зокрема, що основним безпосереднім об'єктом є: нормальна робота електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), автоматизованих систем (АС), комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, встановлений порядок їх використання (ст. 361 КК України); нормальна робота зазначеного обладнання (статті 361-1, 363-1 КК України); встановлений порядок експлуатації ЕОМ, АС, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. 363 КК України); право власності на комп'ютерну інформацію (ст. 361-2 КК України) [9, с. 47, 52]. Так, Т.В. Михайліна зазначає, що безпосереднім об'єктом злочину, встановленого ст. 361-1 КК України, логічно вважати окремі суспільні відносини щодо встановленого порядку функціонування ЕОМ, автоматизованих систем чи комп'ютерних мереж, оскільки порушення таких правил завжди спричиняє шкоду інформаційним відносинам. І навпаки, спричинення шкоди суспільним відносинам, предметом яких є машинна інформація, у будь-якому разі тісно пов'язане з порушенням правил роботи ЕОМ, автоматизованих систем чи комп'ютерних мереж, тобто комплексу тих програмно-технічних засобів, за допомогою яких створюється, зберігається, передається чи знищується машинна інформація [19, с. 66].

Інші дослідники основний акцент зосереджують на праві власності на комп'ютерну інформацію, оскільки головним чинником суспільної небезпечності такого злочину є значущість інформації; шкода при вчиненні несанкціонованого втручання складається не з приводу комп'ютерної техніки, безпеки або порядку її використання чи безпеки використання мереж електрозв'язку, а з приводу інформації, яка опрацьовується ЕОМ, системами, комп'ютерними мережами, та інформації, яка отримується або передається з використанням мереж електрозв'язку [17, с. 54, 127; 20, с. 10]. Така думка є слушною.

Заслуговує на увагу позиція, що відносини у сфері комп'ютерної інформації значно ширші за відносини власності щодо неї; дані злочини перешкоджають реалізації права на здійснення правомірної інформаційної діяльності не лише власника, а й інших осіб (авторизованих користувачів), які мають право, наприклад, на ознайомлення з інформацією, на її отримання, збирання, використання тощо [10, с. 53–59; 21, с. 225]. З чим не можна не погодитись. Безпосередній об'єкт цих злочинів поділяють на: а) основний – окремо взяті суспільні відносини у сфері комп'ютерної інформації, що виникли та існують з приводу здійснення певною особою (особами) інформаційної діяльності щодо комп'ютерної інформації, та яким завдано істотної шкоди конкретним злочинцем або які поставлені ним

під загрозу заподіяння такої шкоди; б) додатковий – відносини власності щодо комп'ютерної інформації; в) факультативний – ті суспільні відносини, у сфері яких здійснюється інформаційна діяльність щодо комп'ютерної інформації [14, с. 155–156].

Під безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 361-1 КК України, необхідно розуміти інформаційні відносини, що виникають у зв'язку із використанням, розповсюдженням або збутом шкідливих програмних чи технічних засобів.

До речі, додатковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 361-1 КК України, можуть бути суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням власності на комп'ютерну інформацію, та відносини надання й отримання послуг електров'язку, виключно санкціонованого доступу до програмного і технічного забезпечення, комп'ютерної інформації, засобів мереж електров'язку, тобто право користувачів на доступ до зазначеної інформації та користування нею.

Невід'ємною складовою зазначених право-відносин є: 1) право власника (користувача) на безпеку конфіденційного чи таємного користування програмним і технічним забезпеченням, комп'ютерною інформацією, засобами мереж електров'язку; 2) обов'язок осіб утримуватися від несанкціонованого втручання в роботу цих елементів. Право конфіденційності чи таємності в користуванні програмним і технічним забезпеченням, комп'ютерною інформацією, а також засобами мереж електров'язку є похідним від права власника (користувача) контролювати доступ до наявної інформації шляхом встановлення певного режиму, передбаченого ст. 28 Закону України «Про інформацію» [22, с. 36].

Потрібно зазначити, що специфіка механізму заподіяння шкоди цим суспільним відносинам у результаті вчинення означеного злочину полягає в тому, що через створення, розповсюдження або збут шкідливих програмних чи технічних засобів створюється реальна загроза порушення суспільних відносин власності на інформацію або відносин надання послуг електров'язку [23, с. 4–5; 24, с. 34].

Висновки. Виходячи з існуючої структури об'єкта злочину, загальним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 361-1 КК України, є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що посягають на інформаційні відносини, пов'язані із застосуванням спеціальних програмних чи технічних засобів. Родовим об'єктом мають бути саме інформаційні відносини у сфері комп'ютерної інформації із передбаченням захисту інтересів осіб. Безпосереднім об'єктом виступають інформаційні відносини, що виникають

у зв'язку із використанням, розповсюдженням або збутом шкідливих програмних чи технічних засобів.

Література

1. Панов М.І. Вибрані праці з проблем правознавства. Харків: Право, 2020. 1160 с.
2. Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: монографія. Київ: КНТ, 2007. 328 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. Київ: Істина, 2011. 1121 с.
4. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 573 с.
5. Музика А.А., Лашук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ: Паливода А. В., 2011. 192 с.
6. Калмиков Д.О. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей: монографія / наук. ред. М.І. Хавронюк. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 560 с.
7. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
8. Ричка Д.О. Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Ірпінь, 2019. 212 с.
9. Азаров Д.С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження): монографія. Київ: Атіка, 2007. 304 с.
10. Азаров Д.С. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2002. 228 с.
11. Баранов О. Кримінологічні проблеми комп'ютерної злочинності. *Інформаційні технології та захист інформації*. Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 1998. Вип. 2. С. 64–69.
12. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
13. Мотлях О. І. Питання методики розслідування злочинів у сфері інформаційних технологій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Київ: Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2005. 221 с.
14. Козак Н.С. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. Вип. 2. С. 154–159.
15. Бутузов В.М., Кузьмін С.А., Шеломенцев В.П. Розділ XVI. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку: наук.-практ. ком. Київ: Паливода А.В., 2010. 152 с.

16. Замахін А.Л. Об'єкт та предмет кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 576–581.

17. Карчевський М.В. Злочини у сфері використання комп'ютерної техніки: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2010. 168 с.

18. Кримінальне право України: загальна частина: підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 608 с.

19. Міхайліна Т. В. Кримінальна відповідальність за створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2011. 240 с.

20. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку у схемах: посібник для підрозділів Національної поліції / Т.І. Созанський, С.Я. Бурда, А.Я. Скиба. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 20 с.

21. Бельський Ю.А. Особливості визначення родового об'єкта розділу XVI Кримінального кодексу України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку». *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 4. С. 222–225.

22. Ковальова О.В. Протидія злочинам, пов'язаним із несанкціонованим втручанням у державні реєстри: науково-практичні рекомендації. Київ: ВД «Дакор», 2022. 164 с.

23. Розслідування злочинів, учинених з використанням шкідливих програмних чи технічних засобів: метод. рек. / О.Ф. Вакуленко, О.М. Стрільців, О.С. Тарасенко та ін. Київ, 2016. 55 с.

24. Протидія злочинам у сфері використання інформаційних технологій: інтегрований навчально-практичний посібник / за ред. М.В. Карчевського. Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2019. 187 с.

Анотація

Човган І. М. Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 361-1 КК України. – Стаття.

Актуальність теми статті зумовлена тим, що незважаючи на значну кількість праць, присвячених об'єкту кримінальних правопорушень, питання про те, що саме необхідно під ним розуміти, є одним із найбільш дискусійних у кримінально-правовій доктрині. Це зумовило постановку як мети статті дослідження розкриття об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 361-1 КК України.

Наведено поняття об'єкта кримінального правопорушення та, з його урахуванням, запропоновано його авторську дефініцію. Розкрито існуючий у науці кримінального права підхід до поділу об'єкта злочину «по вертикалі» на загальний, родовий (видовий) та безпосередній.

Досліджено наукові підходи до визначення загального об'єкта злочинів, передбачених ст. 361-1 КК України. Встановлено, що загальним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 361-1 КК України за створення з метою протиправного

використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут, є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що посягають на інформаційні відносини, пов'язані із застосуванням спеціальних програмних чи технічних засобів.

Розкрито доктринальні підходи до встановлення родового об'єкта цих злочинів та на їх основі констатовано, що родовим об'єктом мають бути саме інформаційні відносини у сфері комп'ютерної інформації із передбаченням захисту інтересів осіб, а не будь-які інформаційні відносини.

Досліджено наукові підходи до визначення безпосереднього об'єкта злочинів, передбачених ст. 361-1 КК України. Обґрунтовано, що безпосереднім об'єктом виступають інформаційні відносини, що виникають у зв'язку із використанням, розповсюдженням або збутом шкідливих програмних чи технічних засобів.

Встановлено, що додатковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 361-1 КК України, можуть бути суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням власності на комп'ютерну інформацію, та відносини надання й отримання послуг електрозв'язку, виключно санкціонованого доступу до програмного і технічного забезпечення, комп'ютерної інформації, засобів мереж електрозв'язку, тобто право користування на доступ до зазначеної інформації та користування нею.

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення, загальний об'єкт, родовий об'єкт, безпосередній об'єкт, створення, розповсюдження та збут шкідливих програмних чи технічних засобів.

Summary

Chovgan I. M. The object of a criminal offense under Article 361-1 of the Criminal Code of Ukraine. – Article.

The relevance of the topic of the article is due to the fact that despite a significant number of works devoted to the object of criminal offenses, the issue of what exactly should be understood by it is one of the most controversial in criminal law doctrine. This has led to setting as the purpose of the article the study of disclosure of the object of a criminal offense under Article 361-1 of the Criminal Code of Ukraine.

The author defines the concept of the object of a criminal offense and, with this in mind, offers its own definition. The author reveals the approach to the division of the object of a crime «vertically» into general, generic (species) and direct ones which exists in the science of criminal law.

The author examines the scientific approaches to determining the general object of crimes under Article 361-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is established that the general object of the criminal offense under Article 361-1 of the Criminal Code of Ukraine for creation with the purpose of unlawful use, distribution or sale of malicious software or hardware, as well as their distribution or sale, is the social relations protected by criminal law which encroach on information relations related to the use of special software or hardware.

The author reveals the doctrinal approaches to establishing the generic object of these crimes and, on their basis, states that the generic object should be information relations in the field of computer information with the provision for protection of the interests of individuals, and not any information relations.

The author studies the scientific approaches to determining the direct object of crimes under Article 361-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is substantiated that the direct object is information relations arising in connection with the use, distribution or sale of malicious software or hardware.

The author establishes that an additional object of the crime under Article 361-1 of the Criminal Code of Ukraine may be social relations related to the ownership

of computer information and the relations of providing and receiving telecommunication services, exclusively authorized access to software and hardware, computer information, and telecommunication network facilities, i.e. the right of users to access and use the said information.

Key words: object of a criminal offense, general object, generic object, direct object, creation, distribution and sale of malicious software or hardware.